

Atama məktub

Adalet.az türk yazıçısı Oğuz Atayın "Atama Məktub" yazısını təqdim edir:

Əziz ata,

Bəlləke xatırlamırsan, amma bugün sənin ölümündən iki il ötür. Təəssüf ki, bu müddət ərzində mən daha yaxşı, daha ağıllı biri ola bilmədim; bu fürsətdən də istifadə edə bilmədim. Halbuki, illər öncə sən olmasaydın daha çox şey edə biləcəyimi düşünürdüm. İndi artıq bu günahın da özündə olduğunu görməyə məcburam.

Sənə bəzi şeyləri danışmamışam. İki il artıq yaşasaydın, ya da dünyaya geri dönsəydin (qısa müddət üçün), sanki hər şey başqa cür olardı. Çarəsizlik ucbatından bir çox şey öz anlamını itirir. Sən olmayandan sonra sənə yazılan məktub nə işə yarar ki?! Amma mən artıq bir iş sahibiyəm, atacan. Ətrafımda səninlə bağlı bir xatirəni danışdığım zaman, "Nə gözəl" deyirlər, "Bunu bir yerdə niyə istifadə etmirsən?!" Ona görə də çox üzr istəyirəm, ata, amma səni bir yerdə, məsələn, elə bu məktubda istifadə etmək məcburiyyətindəyəm. Keçmiş bir zaman ancaq belə dəyərləndirilə bilərmiş; insanın keçmiş yaşantısı ancaq bu şəkildə anlam qazanarmış. Mən səninlə bağlı bir hadisəni danışarkən əslində sənin necə biri olduğunu belli etməyə çalışıram, guya əsl atamı özümdə saxlayıram. Sonra da səni anlamadıqları zaman onlara əsəbləşirəm. Mənə hirsələnəndə (bu çox tez-tez baş verirdi), "Sənin güzgüdəndən gördüyünü mən "divardan" görürəm," deyirdin. Biz də anamla sənin bu "divar" sözünə lağ edib gülərdik. Mən də indi kiçiklərə (artıq məndən kiçik olanlar da var, atacan) bu cümləni deyirəm, gülürlər. Bu sözü deyəndə əsl məqsədimin nə olduğunu sezmirlər, təbii ki. Səni gülünc vəziyyətə salmaq istədiyimi düşünürlər. Hərhalda, nə demək istədiyimi tam belli etmirəm. Gülümsəmənin içindəki sevgini, demək ki, anladı bilmirəm. İndiki gənclər başqa cürdür, atacan; hər sözəndən bir mənə çıxarırlar. Mən də həmin an həqiqətdən hövsələdən çıxıram: əsl məqsədimi unudub səni onlara bəyəndirməyə çalışıram.

Əslində, bu çabanın mənasızlığının fərqi deyəm

Ölkənin ən zəngin adamı sənin paltonu tutarkən, ya da "xahiş edirəm, Cəmil bəy, lütfən buyurun," deyərək şəxsən özü paltonu geyindirməkdə israr edərkən, sənin kimi hiss edə bilmədikdən sonra, insan o paltonun içində özü varmış kimi qururlanmaqdan sonra, səni bəyənməkləri, hətta anlamaqları nəyə yarar? Ya da məclisəyəni girdiyin vaxtlarda prezidentdən bir neçə günlük icazə istəməyə gətdiyin zaman,

"Cəmil bəy, görünür siz burada yenisiniz", deyən prezidentin qarşısında sənin kimi utanmaqdan sonra insanın belə kiçik detalları öyrənməsinin nə anlamı var? "İstədiyiniz zaman icazəniz var, Cəmil bəy. Məndən gəlib soruşmağınıza ehtiyac yoxdur", sözünü eşidincə kim sənin kimi rahatlaya bilərdi?

Bunlar bildiyin şeylərdir, atacan; sənə bir az da bilmədiklərimdən danışım: məsələn, cənazə mərasiminin necə oldu? Cənazə namazın necə qılındı? Ümumilikdə heç bir əksiklik olmadı, atacan. Mən ağladım. Məktəbdə o günlərdə "hörmətim" olduğu üçün ordan bir avtobus müəllim heyəti və bir çələng göndərildi. Həyatın boyunca heç görmədiyən insanlar əllərini ön-lərində çarpazlaşdıraraq və başlarını aşağı əyərək ölümün anlaşılmaz həqiqəti üzərində düşünmüş kimi göründülər məzarının başında. Tabut çuxura qoyulduqdan sonra üstünə böyük beton bloklar yerləşdirildi. (Bu ənənəni sevmirəm, atacan; aşılmaz maneələrə qarşıyam.) Səni anamın dəfn olduğu məzarlıqda basdırmadım.

Bəzi yaxın insanlar belə məsləhət gördülər

İnsanlar arasında onlar öldükdən sonra belə anlaşılmazlıqların davam etməsini istəyirlər. Mənim kədərimdən yararlanaraq səni məzarda anamdan ayıran yaxınım əslində o dünyaya filan heç inan biri deyil. Halbuki mənə, "anan belə istərdi", dedi. Sən o adamı sevmirdin amma nədənsə ona yaxınlıq göstərdin. Bu səbəbdən də, heç haqqı olmasa da sənə "atacan" deyirdi. Mən artıq qohum olmayanların bir-birlərinə "anacan, xalacan, oğlum, qardaşım" deyərək səsəlmələrinə bütünlüklə qarşıyam, atacan. Artıq həqiqi bir qohumum qalmadığı üçün bütün bu soyuqluqlara qarşıyam. Hər kəs bir-birinə adıyla xitab etsin. Mən-tiqi sevən bir insan olaraq sənin də bu düşüncəyə qarşı deyəcəyin bir şey yoxdur sanıram.

Sən öldüyündən bəri gətdikcə daha "mühafizəkar" oluram, atacan. Məsələn, Allah heç kimi gənc yaşda ata-anasız qoymasın filan deyirəm. Sənə nisbətən daha "ziyalı şəxs" hesab olduğum, ya da özümü elə sandığım üçün bu mühakiməyə bir "filan" sözünü də əlavə etməyi unutmu-ram. Aramızda "bilik" baxımından (görünüşdə) bir fərq olduğu doğrudur. Sən belə görünüş incəliklərinə fikir verməyəcək qədər saf olduğun, yəni mənim kimi "zidd qüvvələrin münasıqəsindən ibarət" olmadığın üçün, bəlkə də bu yazdıqlarım sənə bir az qarışıq gələ bilər. Əslində qarışıqlıq içindədir və bu məktubu yazmaq istəyim qarışıq ruhumun qapıldığı böhranlardan bi-

ridir. Bu böhran, ümumən sənin ölümündən sonra içimdə daha qüvvətlə hiss etdiyim Cəmil bəyi yaşatmaq cəbasıyla bağlıdır. İçimdə məndən ayrı olduğunu düşündüyüm bir də Cəmil bəyin olmasına sən "təzyid-i şəxsiyyət"mi yoxsa "taksim-i şəxsiyyət" deyirsən, bunu bilmirəm.

Bənzəyən yanlarımızın olduğu bir həqiqətdir

Sən üst-başına diqqət eləməzdin; mən isə nə özümə yaxşı baxıram, nə də maşınım. Uzun illərini keçirdiyin şəhərin küçələrində ikimiz də kir içində gezişməyə davam edirik (anam bilməsin). Bəzən maşını bir ara küçədə saxlayıb, kiçik və qarantlıq bir kafeyə girirəm. Sənin deyiminlə "tədrici intihar". Bununla bərabər, bəzi yazılarımın (bu məktub kimi məsələn) içki və pərişanlıq kimi uyğunsuzluqlarıma baxmayaraq maraqla qarşılandığını da demək olar. Sağ olsaydın yazdıqlarımdan bir sətir anlamasan da, mənimlə fəxr edərdin sanıram. Atacan, deyəsən, biz bir-birimizi hər zaman belə anlamadan sevmişik. Əslində yazdıqlarım sənin deyiminlə desək "uydurma" şeylərdir. Anamın baxarkən ağladığı filmlər, ya da oxuyarkən kövrəldiyi romanlar kimi "hamısı uydurmadır." Sənə yazdığım bu sətirlərin də bir qismi "uydurma" ola bilər. Sənə açıqlamaqda çətinlik çəkdiyim bəzi səbəblərdən dolayı sənin anladığın tərzdə bu gerçəklikdən uzaqlaşmaq məcburiyyətindəyəm. Bundan əlavə, gerçək ya da uydurma olan bu sətirləri mənim hiss etdiyim şəkildə anlamağından da şübhələnirəm, hətta anlayıb-anlamadığını da bilmirəm.

Belə, atacan. Bəzən də həqiqət böhranlarına qapılıram. Buna görə də, sənə həqiqətlərdən, sənin də qarşı çıxmaya-acağın həqiqətlərdən danışmaq istəyirəm. Bugünlərdə, xüsusən də, ensiklopodik həqiqətlərin çox olması və sevdiyim, mara-

göstərdiyim insanların gətdikcə unudulması səbəbi ilə başdan-aşağı həqiqətlərlə dolu, bir çoxlarına görə əhəmiyyətsiz sayılacaq həyat hekayələrindən meydana gələn bir ensiklopediya yazmaq istəyirəm. Buna oxşar çalışmalarımlar olub daha əvvəl. Amma onlar da sənin deyiminlə desək, həqiqətdən "uydurma" şeylər idi. Bu səbəblə də, atacam, hər kəsə açıq şəkildə elan edirəm: 1892-ci ildə doğuldun. Ölkəmizdəki ortalama ömür müddətini də çox keçdin. Eşitdiyimə görə İsvaçın ortalama ömür müddətinə filan yaxınlaşmışdın. Şəhərdə, kənddə, qəsəbədə böyüdün. Yetkinlik deyilən dövründə ölkəni idarə edənlər daha da çoxalmış kimi görünsün deyərək kənddən gətirililərək onların arasında yer aldın. "Dövlət rəhbərlərinin" gözüne girmək üçün kürsülərdə qışqırmaq kimi yersiz hərəkətləri bacarmadığından, bugün mənim özəl ensiklopediyamdan kənarda yer alacağını heç düşünmürəm. Səssiz fəzilətlərin heykəli qoyulmur, ya da onun kimi bir şey. Böyük şəhərdə, ölkəni idarə edənlərin toplaşdığı bir zalda nə üçün olduğunu heç düşünmədin. Bundan başqa, insanın kainatdakı yeri mövzusunda da düşüncələrə daldığını heç düşünmürəm. Amma (bu söylədiyim, həqiqətdən də, gerçəkdir, atacan) mən bütün bunları düşündüyüm halda yerimi tapa bilmədim.

Məni daha yaxşı böyütsəydin,

nə bilim, məsələn, xarici ölkələrə filan göndərsəydin, bugünkündən daha əsaslı olmasam da, özümü ifadə, əşya ilə münasibətini təyin və kainatdakı yerimi təsbit etmək kimi məsələlərdə daha bacarıqlı olardım. Sən hər zaman dəyişməz idin; olduğun kimi olmaqdan qürur duyurdun; olduğun kimi davranırdın. Mən isə kiçik həvəslərə görə vurnuxub qalırdım; sənin deyiminlə desək "iki məscid arasında namaz qılmayan (bəynamaz)", ya da səndən əvvəl sənin kimi rəhmətlik olan Numan bəyin deyimiylə desək "gülüş, gülüş, Hacı Məhəmməd altda" vəziyyətindəyəm. Anladığın qədərli ilə tədricən gücdən düşürəm. Görürsən, sənin həyat hekayəni bəhanə edib yenə özümdən bəhs edirəm. Sənin əsaletini davam etdirmədiyim üçün hər fürsətdə özümü irəli aparmaq kimi bir təhqiqrə doğru gedirəm. Nə isə, qayıdaq sənə, atacan. Heç bir müharibəyə qoşulmadın və açıq mənada desək, heç bir qəhrəmanlıq göstərmədin. Bu səbəbdən də, medal filan kimi mənəvi mükafatlardan yararlanmadığın üçün malikanə kimi maddi mükafatlara da göz dikmədin. Siyasətin içində yaşadığın halda siyasəti bilmədiyən üçün sülh dövründə belə müvəffəqiyyətli ola bilmədin. Bu baxımdan, sənə aid edə biləcə-

yim ən güclü tənqid budur; özünü təqdim etməyi heç vaxt bacarmadın, atacan. Yoldaşlarının qaldıqları böyük şəhərlərdəki mehmanxanalara ziyarət edib vizit kartlarını paylamadın, seçki dairələrində seçicilərin işlərini təqib etmədin. Etdiyin sadəcə seçki dairəsinə gətdiyin vaxt ramazan ayına düşərdisə, küçədə siqaret çəkməməkdən ibarət olmuşdu. Özünü çox bəyəndiyini halda qüsurlarını bilmədiyən kimi, yaxşı tərəflərinin də fərqi varmıdın. Ümumən sərt, duyğusuz və eqoist göründün. Bu xüsusiyyətlərlə xudpəsənd bir uşağa bənzəyirdin. Məndən soruşsan, bütün məsələlərdə uşaq kimi yəni səmimi fikirlər yürütdün; bununla bərabər, bu davranışlarının ev içində "mənfii nəticələrə səbəb olduğu" oldu. Bu nəticələr mənə çox təsir etdi və "üşyançı övlad vəziyyətinə düşdüm." Birləşməyə yaşadığımız günlərdə bütün bəyəndiklərim sənə qarşı duyduğum reaksiyalar-dan yarandı. Sən klassik Türk musiqisini "boşboğazlıq" olaraq xarakterizə etdin; qərb musiqisinə reaksiyan isə sadəcə, "söndür onu" olduğundan, mən hər ikisini də sevməyi özümə bir məsuliyyət hesab etdim.

Mədəniyyət ilə bağlı digər

mühakimələrin də o qədər ürekaçan deyildi. Qıscacası, ətrafındakı hər şeyi mütləq cizgilərlə iki yerə ayırırdın. (Bu məsələdə də sənə bənzədiyimi etiraf etməliyəm.) Dünyada yalnız gözəllər ilə çirkinlər vardı. Bir insan ya ağıllı idi, ya da axmaq. Sənin kimi başını dik tutmağı bilməyən bütün insanlar yaltaq idilər. Sənə bənzəməyən nəzakətli insanları da snobizmlə günahlandırırıdın. Biz (anamla mən) sənə etiraz edərdik amma mən fərqi belə varmıdın sənin insanları belə qəddarcasına siniflərə bölməyini mənimləmişəm, atacan. Üstəlik (hər halda, ən pisi də budur mənim üçün), belə olmağımdan dolayı gizlicə bir məmnunluq hiss edirəm. Və sırf buna dayana bilmirəm. Çünki mən bir az da duyğuların "romantik" hissəsini (hirsələncəksən amma) anamdan götürmüşəm.

Xüsusən də, bəzi kitabları oxuduqdan sonra içimdəki bu alçaq ziddiyyətlərin daha da fərqi vararaq, sənin heç anlamayacağın bir tərzdə, sabit gözlərlə boşluğa baxıb dururam. Belə baxanda, sənin işin daha asan idi, atacan. Bir çox şeyi yox sayaraq müəyyən bir nizam içində yaşadı. Kino-teatra gətmədin. Heç roman oxumadın. Zeytunyağlı ənginar yemədin. Xarici ölkə həsrəti çəkmədin. Heç kimə hədiyyə almadın. Evdə qulaqçardan başqa bir bitki yetişdirmədin. Ancaq xalq türklərini sevdi. Bəsit bəyənmələrinin yanında məni təəcübləndirən həssaslıqların da oldu. Mən sonradan qazandığım bir həssaslıqla, ikincisini sanki zarafata sanırmışam kimi dəyərləndirərək işin içindən çıxdım: bu "filan" sözünü bəsit duyğularımı gizləmək üçün istifadə etdiyim kimi filan.

Türkcədən çevirdi:
Oğuz Ayyaz